

Streszczenie: Młynarstwo w dobrach królewskich, kościelnych i szlacheckich w północnych powiatach województwa pomorskiego w latach 1466-1626

Na temat historii młynarstwa napisano już wiele prac. Dotyczyły one początków młynarstwa na ziemiach polskich, rozmieszczenia młynów, sytuacji prawnej i społecznej młynarzy oraz techniki produkcji w młynach. Zagadnienie młynarstwa w Prusach Królewskich w okresie od II połowy XV do XVIII wieku nie posiada jeszcze swojej monografii. Niniejsza praca ma w odniesieniu do tak rozległego tematu badawczego jedynie wymiar cząstkowy i ma na celu przeanalizowanie sytuacji młynarstwa jedynie północnej części województwa pomorskiego (powiaty: gdański, pucki, tczewski oraz mirachowski) w okresie od 1466 do 1626 roku. W kontekście niniejszej pracy na największą uwagę zasługuje książka Rafała Kubickiego poświęcona dziejom młynarstwa w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach od XIII do XV wieku (dokładnie do 1454). Prezentowana praca stanowi w pewnym zakresie kontynuację badań historycznych przeprowadzonych przez R. Kubickiego. Wybranie właśnie takiego okresu w przeprowadzonych badaniach wypełnić może lukę pośród opublikowanych już prac z zakresu historii młynarstwa z terenu województwa pomorskiego. Przedmiotem badań niniejszej pracy jest młynarstwo w dobrach królewskich, kościelnych oraz szlacheckich w północnych powiatach województwa pomorskiego w latach 1466-1626. Cezura „1466” oznacza II pokój toruński. W konsekwencji tego wydarzenia wyodrębniła się prowincja nazywana odtąd Prusami Królewskimi. Jest to więc data, która rozpoczyna nową epokę w dziejach tego obszaru. Natomiast rok „1626” to data wybuchu wojny ze Szwecją. Dokładnie w lipcu 1626 roku król szwedzki Gustaw Adolf wkroczył na Pomorze, zdobywając m. in. Tczew, Gniew i Puck. To pierwsze tak poważne przesilenie, zapowiedź kolejnych wojen i perturbacji, koniec 160 lat niemal nieprzerwanego pokoju. To dopiero pierwsza wojna ze Szwecją przyniosła straty i zahamowała rozwój młynarstwa. Jeszcze gorszy pod tym względem był oczywiście późniejszy o pokolenie „potop szwedzki”.

Pierwszy rozdział dotyczy podziału administracyjnego w Prusach Królewskich oraz sieci wodnej. Ta część pracy określa ramy terytorialne i administracyjne przyjęte w opracowaniu oraz przedstawia zakres przeprowadzonych badań. W drugim rozdziale pracy przedstawiono zarys dziejów młynarstwa od średniowiecza do początku XVII wieku. Zagadnienie to podzielone zostało na historię młynarstwa kolejno w Europie, Polsce oraz na Pomorzu Gdańskim. Trzeci i czwarty rozdział przedstawia analizy danych. Trzeci rozdział

dotyczy funkcjonowania młynów w badanej epoce, a czwarty – ostatni - przedstawia cechy charakterystyczne młynarzy. Wyniki badań dotyczące młynów prezentują w pierwszej kolejności ich liczbę oraz lokalizację, dalej rodzaj produkcji oraz budynki młynów i ich wyposażenie. Z kolei badania dotyczące młynarzy przedstawiają zawodową charakterystykę pracowników młynów oraz osób zarządzających młynami, jak również ich obowiązki i przywileje. W omawianych rozdziałach zawarto poszczególne wnioski, które przyniosły przeprowadzone badania. Poza wyżej wymienionymi rozdziałami do pracy dołączono wykaz młynów. Sporządzono ponadto aneks. Umieszczono w nim: słownik terminów związanych z młynarstwem, które wykorzystano w pracy (staropolski, niemiecko-polski i łacińsko-polski). W skład aneksu wchodzi także utworzone na potrzeby pracy tabele z informacjami o młynach odnalezionych w lustracjach z lat 1565, 1615 i 1624 oraz wynikającymi z rejestru poborowego z 1570 roku. Zamieszczono tu także treści niepublikowanych dotąd dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku oraz archiwach diecezjalnych w Pelplinie i we Włocławku.

Przy opracowaniu zagadnienia wykorzystana została znajomość: paleografii, dyplomatyki, chronologii, geografii historycznej, archiwistyki, językoznawstwa oraz historii prawa. Wszystkie wymienione powyżej nauki i metody zostały wykorzystane do właściwego zinterpretowania i zrozumienia odnalezionych źródeł, a zwłaszcza ich treści. Wskazać ponadto trzeba, że wyodrębniła się nawet specjalna dyscyplina nauk historycznych zajmująca się badaniem historii młynów o nazwie molinologia. Punktem wyjścia były książki i artykuły odnoszące się do tego zagadnienia. Historia młynarstwa ma już bowiem swoją bogatą literaturę. Praca opiera się jednak przede wszystkim na materiale źródłowym. Różnorodne źródła rękopiśmienne dotyczące młynów i młynarzy na obszarze badaniami niniejszej pracy odnaleziono w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, Archiwum Państwowym w Toruniu oraz Polskiej Akademii Nauk Bibliotece Gdańskiej. Dla porównania sięgnięto również po kataster fryderycjański z Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie.

W niniejszej pracy główny nacisk położono za zbadanie znaczenia młynarstwa w okresie „względnego spokoju” na Pomorzu Gdańskim pomiędzy wojną trzynastoletnią a pierwszą lądową wojną Polski ze Szwecją, która rozegrała się na tym terenie. Aby tego dokonać oszacowano liczbę młynów w przebadanym okresie lat 1466-1626. Uwzględniono ich występowanie w konkretnych powiatach, a zwłaszcza dobrach: królewskich, kościelnych

i szlacheckich. Wskazano ich lokalizację, porównano czy więcej młynów funkcjonowało w miastach czy miejscowościach bez praw miejskich, zbadano jaka była ich odległość od centrum miasta lub wioski. Wskazano także rodzaj produkcji w poszczególnych młynach. Zbadano jaka była proporcja w występowaniu różnego typu zakładów pomiędzy młynami spożywczymi, a przemysłowymi. Dokonano także analizy profesji młynarza. Sprawdzono w jaki sposób uzyskiwał prawa do młyna. Wskazano, kiedy otrzymywał przywilej, kiedy go dziedziczył, a kiedy stawał się jego dzierżawcą w wyniku zawartej umowy lub wygranego sporu. Zbadano także czy młynarze w okresie lat 1466-1626 budynki młyńskie wznosili od podstaw, czy odbudowywali je, remontowali, naprawiali po zniszczeniach wojennych lub pożarze. Sprawdzono także w co wówczas był wyposażony młyn. Analizie poddano także budowę kół młyńskich, ich liczbę, miejsca, skąd sprowadzano kamienie młyńskie, zakup wiader, skrzyń, oskardów, lin, sprzętu przeciwpożarowego. Badania dotyczyły także pracy młynarza. Szukano informacji o tym jak ustawiał wodę na koła młyńskie. W jaki sposób transportował, a następnie nakłuwał kamienie młyńskie. Jak regulował grubość mielonej mąki. Jak transportował ziarno do przemiału, a w dalszej kolejności wyprodukowaną mąkę. Konieczne okazało się zbadanie sposobów rozliczania młynarza z właścicielami młyna, którymi byli m. in. król, starosta, opat klasztoru, biskup, szlachcic. Sprawdzono czy poza opłatą uiszczaną w pieniądzu zobowiązany był do innych czynności, w tym np. pracy na rzecz zamku/dworu. Ostatnimi pytaniami były te dotyczące sposobu dokonywania oraz wysokości opłat pobieranych przez młynarza od klientów młyna. Sprawdzono, czy obowiązywał przymus mlewny i tzw. macowe.